
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KÖNYVBEMUTATÓ

A Forum Könyvkiadó 1998. július 1-jén irodalmi est keretében bemutatta legújabb kiadványait, amelyek a Magyar Köztársaság Művelődési és Közoktatási Minisztériumának támogatásával jelentek meg. Az alábbiakban az ott elhangzott szövegeket jelentetjük meg. (Bányai János közlésre szövegének kibővített, átdolgozott változatát adta le.)

MODERNITÁS, POSZTMODERN – ÉS AMI UTÁNA KÖVETKEZIK

Jegyzet Losoncz Alpár filozófiai tanulmányairól

Súlyos aggodalmakkal teli korban élünk. Létezésünkre kérdező szótárunk szavai mind az aggodalom, a gond, a szorongás kifejezései. Vesztesnek érezzük és tudjuk magunkat. Nincsenek bizonyosságok, a remények kifakultak, a hit megtört. A bizonyítások műveletei is elsatnyultak a marcangoló kételyek, ezzel együtt a kétségbeesés jól felvirágoztatott diskurzusai árnyékában. A filozófia – a dekonstrukció, a hermeneutika filozófiája – szembenézett ezzel a diskurzussal. És meg is kísérelte lebontani katasztrófát ábrázoló építményeit. Mégpedig azáltal, hogy az ún. szakfilozófia helyett a megértés filozófiájának sok változatát igyekezett leírni. Annál is inkább, hiszen Milan Kundera a filozofálás csődjét abban véli felfedezni, hogy az évszázadok, valójában a felvilágosodás óta elburjánzott szakfilozófiák megfeledeztek a létről és a lét terepét egészében átengedték, pontosabban: *ráhagyták* a regényre. Kundera ezért hosszan tartó, majd hogyanem kilátástalan vitába keveredett azokkal a filozófusokkal, akik a létről való beszéd jogát és esélyét visszakövetelik a regénytől. Többek között azzal is, hogy az analitikus igényű filozofálás szóhasználatát irodalminak – „regényesnek” – minősíthető nyelvi fordulatokkal, metaforákkal, jelképekkel, a narratívák sok változatával teszik érzékletessé és ezáltal nyitottá a jelentések esetlegességei, nagyon sokszor az irónia felé is. Kiderült ugyanis, hogy a lét

a történetben, fiktív és valóságos párbeszéd, próféták álarcában, szerepekben és gesztusokban közvetlenebbül mutatkozik vagy mutatkozhat meg aggodalmakkal teli korunkban, mint az ún. szakfilozófia elvont, formalizált, logikai konstrukciókba ágyazott fogalomrendszerében. Egyre kevesebben vannak olyan „hősies kísérletezők”, akikről Losonczi Alapár Kolakowski-interpretációjában ejt szót, „akik – szerinte – latba vetve szellemi erőiket, a bizonyosság nyomába eredtek”. Losonczi Alapár szerint ők a kultúra fenntartói az előregedett modernitás aggodalmakkal teli korában. Velük szemben azok, akik a bizonyosság keresése helyett a kétely és az irónia, a metafora és a narratíva csillagzatát fejezik ki és abban reménykednek, hogy így visszaszerezhetik a regénytől a létről való beszéd értelmét, nem a kultúra fenntartói, hanem a kultúra interpretátorai, egy aggodalmakkal teli kor katasztrófaélményének értő elemzői.

Losonczi Alapár világos okfejtése szerint „a filozófia művelése kijózanodással járhat a világ folyását illetően”. Más szóval, kijózaníthat bennünket az örök béke, a szüntelen és elapadhatatlan fejlődés, a racionális megismerés mámorító hitéből. Ám – állítja Losonczi Alapár – a kijózanító posztmodern filozófiával nem „mondhatunk le az átfogó szintézisek igényéről”. Ezekről a szintézisekről viszont tudjuk, hogy „sohasem lehetnek teljesek”, hiszen – s itt szólal meg a hermeneutika gadameri tapasztalata Losonczi Alapár gondolkodásában – a szintézis tárgya, egy mű például, a történelem vagy a szabadság elve, a kor aggodalmai vagy a legyengült modernitás – „mozgásban” van, „még nem ért véget” a szintézisben, mindig van még mögötte valami. Amire a szintézis mint beszéd, mint szótár irányul „keletkezésben” van, és a keletkezés egyidejű a szintézissel. Ami Losonczi Alapár szavaival élve azt jelenti, minden szintézisben „mindig marad valami traumatikusan dialektizálhatatlan, közvetíthetetlen számunkra”. A megértés szkepsziséhez vezethet el a szintézist célba vevő, de a bizonyosság nyomába lépő hősies kísérletezőket is megcélzó kritika. Ugyanakkor a szintézis és a bizonyosság bírálat a kultúra fennmaradásának biztosítéka. Más szóval, a bizonyosságot kergető hősies kísérletezők éppen azért lehetnek a kultúra fenntartói, mert nem mondtak le „az átfogó szintézisek igényéről”, és mégis tudják, hogy „e szintézisek . . . sohasem lehetnek teljesek”.

Lehet-e értelmesen kételkedni abban, hogy a kultúra fennmaradásának érdeke a teljes szintézis bizonyosságáról való lemondás? Illetve, lehet-e kételkedni Gadamer hermeneutikájának érvényességében? Abban, hogy mindig minden megértés, szintézis és jelentés mögött van még valami. Vagy csak az van, ami ki van mondva? „. . . csak a használatban van a mondatnak értelme” – írta Wittgenstein. Vagyis, a jelentés és értelem megalapozásához nem elég a kimondás ténye, a használat is kell hozzá. A megértés történetei teltik értelemmel a mondatokat és ez a teltés aligha lehet más, mint annak belátása, hogy „viszonylag könnyen ki tudunk találni egy hozzá – a mondathoz – illő szituációt” (Wittgenstein), még olyan mondatokhoz és szavakhoz is, melyekhez nem fűznek bennünket közvetlen élettapasztalatok. Amiből arra lehet következtetni, hogy a kijelentések, a mondatok, a szavak jelentése úgy ágyazódik a kultúrába, hogy kitaláljuk a mondatokhoz illő szituációt. És kitaláljuk a használatot. Vagy ahogyan Losonczi Alapár egyik lábjegyzete szerint Deleuz mondotta: „a fátyol vagy a függöny mögött nincsen semmi, legfeljebb mi, akik odaléptünk”. Nincs ellentmondás aközött, hogy a jelentés mögött mindig van még valami és aközött, hogy „a fátyol mögött nincsen semmi”. Mert ami mögötte van, csak akkor szólal meg, ha odaléptünk. Mert se jelentés, se értelem, se szintézis nincsen az

„odalépés” – más szóval a mondathoz illő szituáció kitalálása – nélkül. Azt jelenti ez, hogy a mondathoz illő szituációk kitalálása – nélkül. Azt jelenti ez, hogy a mondathoz illő szituációk kitalálása, az odalépés mint az én története beépül a kultúra szerkezetébe, és éppen ennek köszönve érthetjük meg Gadamernek azt a gondolatát is, miszerint: „Amíg valaki életben van, addig egy múltjával és jövőjével.”

Gadamer gondolatának érvényességét Losoncz Alpárnak a modern, a posztmodern és a „poszt” utáni időszak összetartozására, az „egyidejűség szerkezetére” vonatkozó interpretációja bizonyítja. Azzal az érveléssel, hogy „a modernitás kereteiben nem tehetjük túl magunkat a 'posztmodernen', mert a *'posztmodernbe'* maga a modernitás önváltoztatása lehel életet. Amíg a modernitás és a felvilágosodás változó normái biztossájk kulturánk kereteit, addig számítanunk kell 'posztmodern' megnyilvánulásokra is”.

A hermeneutikának ez a fundamentális elgondolása épül be Losoncz Alpár könyvének első – alapozó jellegű – tanulmányába. Losoncz itt a klasszikus német filozófiára – elsősorban Schellingre – hivatkozva mondja, hogy „a múltra utaló beállítottság, az emlékezet *szabadsága* galvanizálhatja a jelen megszabadítását a béklyóktól és a jelen önmeghatározását a jövő irányába”. Az emlékezet az aggodalmak, a katasztrófaélmények béklyóitól is megszabadíthatja a jelent, és távlatokat nyithat, ha a jelenben nem ágaznak szét „az emlékező és a megalapozó tudás útjai”.

A jelenre összpontosítva Losoncz Alpár filozófiai értekezéseket tartalmazó könyve a posztmodern (posztstrukturalista) filozófiás, a hermeneutika filozófiájának azon pillanatát rögzíti, amelyben nyilvánvalóvá vált, hogy a posztmodern megszűnt múltó divatszó lenni, és ezért egyre élesebben mutat fel összefüggése a modernitással, a politikummal, az utópiával, a filozófia értelmével. Azt is mondhatnám, ily módon „elkomorult” a posztmodern, a dekonstrukció gondolkodási tere, ám éppen e komorság folytán mutatkoztak meg igazi érdemei a filozófiai hagyományteremtés és hagyománymegőrzés viszonylataiban. A dekonstrukció nem tekinthető továbbra is mindent aláadó gesztusnak, és főként nem a modernitás felszámolásának, de a rendszeralkotó filozófia gyakorlata visszahódításának sem. Richard Rorty nyomán mondható, a posztmodern, a dekonstrukció, az új hermeneutika kidolgozta szótárát, és már nem a gesztusok, hanem a filozófia nyelvén beszél. Ily módon radikalizálódott, mégpedig nemcsak a politikum, hanem a szélesebb értelemben vett társadalmiság összefüggésrendszerében. Losoncz Alpár a posztmodern filozófiáknak ezt a pillanatát – a jelent, az aggodalmak korát – figyelve jutott el annak megragadásához, hogy a posztmodern gondolkodás „segíthet nekünk, amikor a modern kritériumokat kihívások érik”.

Losoncz Alpár filozófiai tanulmányaiban nem követi sem Vajda Mihály „lábjegyzetelő” frásmódját, sem Heller Ágnes szigorú filozófiáját. Nem akar rendszert alkotni, de nem is menekül a rendszerezési szándéktól. Kemény munkával küzdi át magát az újabb filozófia ingoványos gazdagságán, és jut el gondolkodói önállóságát bizonyító megfigyelésekig. Mintha csak Richard Rorty azon nézetét követné, miszerint: „Érdekes filozófia ritkán egy tétel mellett és ellen szóló érvek vizsgálata. Általában kifejezett vagy rejtett küzdelem egy begyökeresedett, de alkalmatlanná vált szótár és egy új, félig kialakult szótár között, mely homályosan nagy dolgokat ígér.” Például az aggodalmak terhétől való megszabadulást. A világban eluralkodott kegyetlenség csökkentését.

BÁNYAI János